

Challenges of implementing collective copyright management in digital environment: a comparative analysis

Iroda YAKUBOVA¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2022

Received in revised form

10 September 2022

Accepted 25 October 2022

Available online

15 November 2022

Keywords:

copyright,
artificial intelligence,
enforce copyright,
royalty,
copyright and related rights
collective management,
public performance or
display of work,
objects of copyright and
related rights,
extended collective
management.

ABSTRACT

At present, various reasons are given for introduction of artificial intelligence into the fields, of which we will mention three most important ones. The first is low-cost high-performance computing resources. The second is availability of large amounts of data for education. For an AI product to make accurate predictions, it needs to process large amounts of data. This factor led to creation of various tools, in particular, simple and inexpensive means of data storage and processing, and various algorithms. Third, artificial intelligence products strengthen competitiveness. It can offer many tools for companies to reduce costs and risks, expand market access and other beneficial factors. As a result, companies that have implemented artificial intelligence will be more resistant to competition. The problems of artificial intelligence being objects of collective management of copyrights are analyzed based on the experience of foreign countries. In addition, the article focuses on some current problems related to improvement of this institution, international standards of copyright protection and comparative legal analysis of national legislation, as well as opinions of scientists from Uzbekistan and other countries. Proposals and recommendations of scientific and practical importance for the development of copyright were put forward.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5-pp82-92>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ PhD (Doctor of Philosophy), Associate Professor, "Intellectual property law" Department of Tashkent State University of Law.

Raqamli muhitda mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarishni amalga oshirishning muammolari: qiyosiy tahlil

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

mualliflik huquqi,
sun'iy intellekt,
mualliflik shartnomalari
bo'yicha haq to'lash,
mualliflik huquqini amalga
oshirish,
mualliflik huquqi va turdosh
huquqlarni jamoaviy
boshqarish,
asarni omma oldida ijro
etish,
kengaytirilgan jamoaviy
boshqarish.

Hozirda sun'iy intellektning sohalarga joriy etilishi uchun turli sabablar keltirilmoqda, ulardan uchta eng asosiysini keltirib o'tamiz. Birinchisi, arzon narxlardagi yuqori samarali hisoblash resurslari. Ikkinchisi, ta'lim uchun katta hajmdagi ma'lumotlarning mavjudligi. Sun'iy intellekt mahsulining aniq prognozlarni amalga oshirishi uchun u katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashi kerak. Ushbu omil sabab turli vositalar, xususan, ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlashning oddiy hamda arzon vositalari, turli xil algoritmlar yaratildi. Uchinchisi, sun'iy intellekt mahsulotlari raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi. U kompaniyalar xarajatlarini va xavflarni kamaytirishi, bozorga chiqish imkoniyatini kengaytirishi hamda boshqa foydali omillar uchun ko'plab vositalarni taklif qila oladi. Natijada sun'iy intellekt joriy etilgan kompaniyalar raqobatga anchayin chidamli bo'ladi. Sun'iy intellektning mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish institutlarining muhofaza ob'ektlari bo'lishi muammolari xorijiy mamlakatlarning tajribasi asosida tahlil etilgan. Shuninhdek, maqolada ushbu institutni takomillashtirish bilan bog'liq ayrim dolzarb muammolarga, mualliflik huquqini himoya qilishning xalqaro standartlariga va milliy qonunchilikning qiyosiy-huquqiy tahliliga, shuningdek, O'zbekiston va boshqa mamlakatlar olimlarining fikrlariga e'tibor qaratilgan. Mualliflik huquqini rivojlantirish uchun ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan taklif va tavsiyalar ilgari surildi.

Проблемы осуществления коллективного управления авторским правом в цифровой среде: сравнительный анализ

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

авторские права,
искусственный интеллект,
вознаграждение по
авторским договорам,
защищать авторские
права в принудительном
порядке, коллективное
управление авторскими и
смежными правами,
объекты авторских и
смежных прав,
публичное исполнение
произведения.

В настоящее время приводятся различные причины внедрения искусственного интеллекта в отрасли, из которых мы упомянем три наиболее важные. Во-первых, это недорогие высокопроизводительные вычислительные ресурсы. Во-вторых, доступность больших объемов данных для образования. Чтобы продукт ИИ делал точные прогнозы, ему необходимо обрабатывать большие объемы данных. Этот фактор привел к созданию различных инструментов, в частности, простых и недорогих средств хранения и обработки данных, различных алгоритмов. В-третьих, продукты искусственного интеллекта

повышают конкурентоспособность. Он может предложить компаниям множество инструментов для снижения затрат и рисков, расширения доступа к рынку и других полезных факторов. В результате компании, внедрившие искусственный интеллект, будут более устойчивы к конкуренции. Анализируются проблемы искусственного интеллекта как объекта коллективного управления авторскими правами на основе опыта зарубежных стран. Кроме того, в статье акцентируется внимание на некоторых актуальных проблемах, связанных с совершенствованием данного института, международных стандартов защиты авторских прав и сравнительно-правовом анализе национального законодательства, а также на мнениях ученых Узбекистана и других стран. Выдвинуты предложения и рекомендации, имеющие научное и практическое значение для развития авторского права.

Sun'iy intellekt muayyan vazifalarni bajarishda inson xatti-harakatiga taqlid qilishga qodir bo'lgan tizim yoki texnologiya bo'lib, olingan ma'lumotlardan foydalanib asta-sekin mukammallashib boradi. Umuman olganda sun'iy intellekt format ham, funktsiya ham emas, balki bu jarayon bo'lib, ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish kabilarni o'z ichiga oladi.

Sun'iy intellekt haqida so'z borar ekan, uning biznesdagi va axborot texnologiyalardagi o'rnini tahlil qilish lozim. Sun'iy intellektning ushbu yo'nalishlarga sekin-astalik bilan kirib borishi, sun'iy intellekt vositalarining soni oshishini ta'minlaydi.

"Sun'iy intellekt" deganda ko'pchilik robotlarning turli sohalarga jalb qilinishini tushunadi. Ammo sun'iy intellekt atamasi robotlarning inson bilan o'rin almashishini anglatmaydi. Uning asosiy maqsadi inson qobiliyatlari va imkoniyatlarining chegaralarini kengaytirishdir. Shuning uchun bu kabi texnologiyalar qimmatli biznes resursi hisoblanadi.

Avvallari "sun'iy intellekt" atamasi faqat odamlar bajarishi mumkin bo'lgan, masalan, mijozlarga xizmat ko'rsatish yoki shaxmat o'ynash vazifalarni bajarish uchun qo'llanilgan. Shuningdek, komputer texnologiyalarini chuqur o'rganishga ham sun'iy intellekt sifatida qaralgan. Lekin mijozlarga xizmat ko'rsatish, turli onlayn o'yinlar va komputer texnologiyalarini chuqur o'rganish kabilar sun'iy intellekt texnologiyalarining kichik qismi hisoblanadi. To'g'ri, sun'iy intellekt texnologiyalari odamlar bajaradigan vazifalarni avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Biroq endilikda uning qamrovi kengaymoqda, hozirda sun'iy intellekt bilan odamlarning xarakterini, o'quvchilarning qobiliyatlarini, xodimning ishga bo'lgan qarashlarini aniqlab olish mumkin.

Mamlakatimizda soliq tizimida elektron davlat xizmatlari va axborot tizimlari orqali ma'lumotlar bazasiga tushayotgan murojaatlar soni yildan-yilga keskin oshib borayotganligi sababli ma'lumotlarni tezkorlik bilan tahlil qilishni takomillashtirishni kun tartibiga qo'ymoqda. Shu bois Prezidentimizning 2021-yil 17-fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ham "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasiga muvofiq, soliq sohasida ham yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq

to'lovlaridagi tafovutlarni aniqlashda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llashga alohida ahamiyat qaratilgan.

Sun'iy intellekt hozirgi axborot asrida juda dolzarb bo'lib, uning yordamida insoniyat ilm-fanda yangi imkoniyatlar ochib, XXI asrning global muammolariga yechim topmoqda. Shuningdek, tibbiyot, ta'lim, energetika, qishloq xo'jaligi, shaharsozlik va boshqa barcha sohalarda sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatini oshiradi. "Sun'iy intellekt" atamasi 1956-yilga kelib paydo bo'ldi. Shu yilning yozida AQShning Dartmut universitetida sun'iy tafakkur masalalari bo'yicha anjuman bo'lib o'tdi. Unda Klod Shennon (Bell Laboratories), Nataniel Rochester (IBM), Gerbert Saymon (Karnegi universiteti), Trenchard Mur (Prinston universiteti), Jon Makkarti (Dartmut universiteti), Marvin Minski (Garvard universiteti) kabi olimlar ishtirok etgan.

Ushbu anjumanda ma'ruza qilgan amerikalik informatika sohasidagi olim Jon Makkarti (1927–2011) "Artificial Intelligence" ("Sun'iy tafakkur") atamasi muallifi sifatida tarixga nom qoldirdi. XX asrning 80-yillari sun'iy intellekt – kashfiyot deya e'tirof etila boshlandi. Olimlar ushbu yo'nalishda darsliklar ishlab chiqa boshladilar. Shuningdek, 1997-yilda shaxmat bo'yicha jahon chempioni Garri Kasparovni mag'lubiyatga uchratgan mashhur shaxmat dasturi – "Deep Blue" yaratildi. Shu yillarda Yaponiyada neyron tarmoqlari asosida 6-avlod komputer loyihasi ishlab chiqilayotgan edi. Shundan so'ng sun'iy intellektga e'tibor kuchaydi. Yirik kompaniyalardan tortib to harbiy muassasalargacha mazkur sohani moliyalashtira boshlashdi. Natijada yangi texnologiyalar soni oshib, raqobat kuchaydi, sun'iy intellekt vositalari mukammallashib bordi.

Robot-rassomlar uzoq vaqt davomida turli xil ijodiy ishlar bilan shug'ullanishgan. Komputerdan yaratilgan ushbu san'at asarlarining aksariyati dasturchining ijodiy hissasiga tayangan holda ishlab chiqilgan. Ammo bugungi kunda biz texnologik inqilob boshida turibmiz, bu bizdan komputerlar va ijodiy jarayon o'rtasidagi o'zaro ta'sirni qayta ko'rib chiqishni talab qilishi mumkin. Ushbu inqilob mashinani o'rganish dasturiy ta'minotining jadal rivojlanishi bilan asoslanadi, bu inson tomonidan maxsus dasturlashtirilmagan holda aql-idrokka qodir bo'lgan avtonom tizimlarni ishlab chiqaradigan sun'iy tizimlarning bir qismidir.

Mashinani o'rganish uchun ishlab chiqilgan komputer dasturi o'rnatilgan algoritmgaga ega bo'lib, unga ma'lumotlarni kiritish orqali o'rganish, rivojlanish va kelajakdagi qarorlar qabul qilish imkonini beradi, ular yo'naltirilgan yoki mustaqil bo'lishi mumkin. San'at, musiqa va adabiy asarlarga qo'llanilganda, mashinani o'rganish algoritmlari aslida dasturchilar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlardan o'rganadi. Ular ushbu ma'lumotlardan yangi ish yaratish uchun o'rganadilar, yangi ish qanday ko'rinishini aniqlash uchun jarayon davomida mustaqil qarorlar qabul qiladilar. Sun'iy intellektning ushbu turi uchun muhim xususiyat shundaki, dasturchilar parametrlarni o'rnatishi mumkin bo'lsa-da, ish aslida odamlarning fikrlash jarayonlariga o'xshash jarayonda neyron tarmoq deb ataladigan kompyuter dasturining o'zi tomonidan ishlab chiqariladi.

Sun'iy intellektdan foydalangan holda asarlar yaratish mualliflik huquqi qonunchiligiga juda muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin. An'anaga ko'ra, komputerdan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqiga egalik so'roq ostida emas edi, chunki dastur shunchaki qalam va qog'oz kabi ijodiy jarayonni qo'llab-quvvatlovchi vosita edi. Ijodiy asarlar asl bo'lsa, mualliflik huquqi himoyasiga ega bo'ladi, asl (originallik) ta'riflarining aksariyati inson muallifligini talab qiladi. Ko'pgina yurisdiksiyalar, shu jumladan, Ispaniya va Germaniya qonun hujjatlari, faqat inson tomonidan yaratilgan asarlar mualliflik huquqi bilan himoyalaniishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Ammo sun'iy intellektning so'nggi turlari bilan komputer dasturi endi vosita emas; u aslida inson aralashuvisiz ijodiy jarayon bilan bog'liq ko'plab qarorlarni qabul qila oladi.

Aytish mumkinki, bu farq unchalik muhim emas, lekin qonunning mashinaga asoslangan ijodkorlikning yangi turlarini hal qilish usuli keng ko'lamli tijorat ta'siriga ega bo'lishi mumkin. Sun'iy intellekt musiqa va o'yinlar jarayonida asarlar yaratish uchun allaqachon qo'llanilmoqda. Bu asarlarni nazariy jihatdan mualliflik huquqidan xoli deb hisoblash mumkin, chunki ular inson muallifi tomonidan yaratilmagan. Shunday qilib, ulardan har kim erkin foydalanishi va qayta foydalanishi mumkin bo'lib qoladi. Bu asarlarni sotadigan kompaniyalar uchun juda yomon zarba bo'lardi. Tasavvur qilishimiz mumkin, agar biz video o'yinlar uchun musiqa ishlab chiqaradigan tizimga millionlab mablag' sarflasak, faqat musiqa qonun bilan himoyalangan bo'lsa va dunyodagi hech kimning to'lovizsiz foydalanishi mumkin bo'lib qolsa.

Buning ijodiy iqtisodiyotga aniq ta'sirini aniqlash qiyin bo'lsa-da, bu avtomatlashtirilgan tizimlarga investitsiyalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar ishlab chiquvchilar mashinani o'rganish orqali yaratilgan mahsulotlar mualliflik huquqini himoya qilish uchun mos yoki yo'qligiga shubha qilsalar, bunday tizimlarga sarmoya kiritish uchun nima sabab bo'ladi? Boshqa tomondan, ko'p vaqt talab qiladigan ishlarni hal qilish uchun sun'iy intellektni qo'llash, xodimlar xarajatlarini tejashni hisobga olgan holda, hali ham oqlanishi mumkin, ammo bu haqda gapirishga hali erta.

Dunyo sun'iy intellekt (keying o'rinlarda AI) tomonidan yaratilgan ishlarni ikkita asosiy toifaga ajratadi. Birinchi toifaga AI dasturlari tomonidan to'g'ridan-to'g'ri rahbarlik, yordam yoki odamlarning hissasi bilan yaratilgan ishlar kiradi. Ushbu turkumda AI belgilangan yoki bashorat qilingan maqsad yoki natijaga erishish uchun vosita sifatida ishlatiladi. Ranglarni, asboblarni turini (cho'tka o'lchami va zarba uslubi) tanlagan va ishni yaratishda foydalaniladigan AI algoritmlarga ma'lum darajada o'z talablarini kiritgan rassom tomonidan rasm yaratish misol bo'lishi mumkin.

Rassom yaratilgan rasmning yakuniy versiyasini aniq bashorat qila olmasa ham, u uning yaratilishiga bevosita hissa qo'shgan va uning qanday ko'rinishi haqida ba'zi taxminlarga ega. AQShning Mualliflik huquqi qonuniga ko'ra, bunday asar muallifi, agar u AI dasturini ijodiy jarayonda foydalaniladigan vosita sifatida keltirsa, natijada muallif yaratilgan ijodga nisbatan qonuniy da'volarga ega bo'lishi mumkin.

1884-yildagi Oliy sudi tomonidan ko'rib chiqilgan *Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony*ning ishi birinchi marta fotografiyaga mualliflik huquqini himoya qilishni boshlab berdi [1. 1132–1135].

Fotosuratchi Napoleon Saroni yozuvchi Oskar Uayldning suratini olishda foydalanilgan kamera sud tomonidan "muallif"ga "asl san'at asari"ni yaratishda yordam beruvchi vosita sifatida qaralgan [2].

Saroni bilan bog'liq nizoli holatdan buyon fotografiya olamida ko'p narsa o'zgardi. Bugungi kunda ishlatiladigan kameralarning aksariyati to'liq raqamli bo'lib, ular ham komputer protsessoriga, ham fotografiyani deyarli avtomatik jarayonga aylantiradigan dasturiy ta'minotga ega. 1884-yilgi Oliy sud qarori hali ham har kuni olingan millionlab fotosuratlariga mualliflik huquqini berishni yoqlaydigan qonuniy pretsedent sifatida qo'llaniladi.

Raqamli kamera yoki smartfon tomonidan yaratilgan tasvir aslida komputerda yaratilganligi sababli, uni sun'iy intellekt dasturidan foydalangan holda badiiy asar yaratish bilan solishtirish mumkin. Har ikkala jarayon ham deyarli avtomatikdir va shuni aytish mumkinki, sun'iy intellekt mashinasi xuddi kamera kabi, muallif o'z fikrini aniq shaklda ifodalash uchun ishlatadigan vositadir [3].

Ikkinchi toifadagi ishlar avtonom tarzda yaratilgan AI ijodiga bag'ishlangan. Asarlarni avtonom tarzda yaratish uchun mas'ul bo'lgan komputer dasturlari inson zukkoligining natijasidir, ularning manba kodi AQSh Mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunga muvofiq adabiy asar sifatida mualliflik huquqi bilan himoyalangan bo'lishi mumkin [4. 96–517]. AQSh Mualliflik huquqi idorasi tomonidan keltirilgan misollardan biri bu “bu to'quv jarayoni bo'lib, bu tasodifiy tarzda, hech qanday aniq naqshsiz matoda tartibsiz shakllar hosil qiladi. Chunki bunda “to'quv mashinasi”ning dasturchisi emas, balki tasodifiy asosda yaratilgani uchun AIning o'zi bevosita javobgardir, natijada esa olingan naqshlar AQSh mualliflik huquqi bilan himoyalanganmaydi. Tasodifiylik, xuddi avtonom tarzda o'rganilgan xatti-harakatlar kabi, AI mashinasining inson dasturchisiga tegishli bo'lmagan narsadir.

Milliy qonunchiligimizga binoan, mualliflik huquqi ijodiy faoliyat natijasi bo'lmish fan, adabiyot va san'at asarlariga nisbatan, ularning maqsadi va qadr-qimmati, shuningdek ifodalanish usulidan qat'i nazar, tatbiq etiladi.

Mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunlar quyidagilarga qaratilgan: (I) ijodkorlikni rag'batlantirish va mualliflar, bastakorlar, rassomlar va dizaynerlarga mutlaq huquqlarni berish orqali original asarlar yaratishga undash, cheklangan muddat davomida bunday ishdan daromad maqsadida foydalanish; va (ii) asl asarlarni yaratuvchilarni ushbu asarlarni ruxsatsiz takrorlash yoki ekspluatatsiya qilishdan himoya qilish.

Inson qo'li bilan yaratilgan asarning egasi yoki muallifini aniqlash odatda juda oddiy bo'lsa-da, AI tomonidan yaratilgan asarlarga nisbatan qiyinchiliklar paydo bo'ladi. AI tomonidan yaratilgan asarlarning mualliflik huquqini himoya qilish quyidagi yo'llar bilan hal qilinishi mumkin:

- Davlatlar AI tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqini himoya qilishni butunlay rad etishlari mumkin;
- Davlatlar AI tomonidan yaratilgan asarlarning muallifligini AIning o'ziga bog'lashlari mumkin;
- Davlatlar AI tomonidan yaratilgan asarlarning muallifligini dastur yaratuvchi(lar)iga bog'lashi mumkin.
- O'zbekiston qonunchiligiga binoan, mualliflik huquqi bilan himoyalangan asar muallifi faqat ijodiy mehnati bilan asar yaratgan jismoniy shaxs bo'lishi mumkin [5].

Ko'pgina yurisdiksiyalar sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqini himoya qilishni xohlamaydilar. Yangi intellektual mulkning dunyodagi eng yirik manbalaridan biri bo'lgan Amerika Qo'shma Shtatlari [6] mualliflik huquqini “aqlning ijodiy kuchiga asoslangan intellektual mehnat samarasi” deb tan oladi [7, 340]. Amerika Qo'shma Shtatlari Mualliflik huquqlarini himoya qilish idorasi faqat inson tomonidan yaratilgan asarlar mualliflik huquqi bilan himoyalaniishi mumkinligini va u inson yaratmagan asarlar uchun da'volarni ro'yxatdan o'tkazmasligini rasman ta'kidladi.

2012-yilda Avstraliya sudi komputer tomonidan yaratilgan har qanday asar mualliflik huquqi to'g'risidagi qonun bilan himoyalanganligini e'lon qildi. Tayvanda Fuqarolik Kodeksining 798-moddasida shunday deyilgan: “Qo'shni yerga tabiiy ravishda tushadigan mevalar bunday yerlar, agar u davlat ehtiyojlari uchun tegishli yerlar bo'lmasa, meva tushgan yer egasiga tegishli hisoblanadi. AI tomonidan yaratilgan “mevalar” jamiyat mulki hisoblanadi va mualliflik huquqini himoya qilishga qodir emas [8, 1132].

Yevropa Ittifoqining Adliya sudi ham mualliflik huquqi faqat muallifning o'z intellektual ijodiga tegishli ekanligini ta'kidladi, ya'ni asar himoyalaniishi uchun muallifning shaxsiyati asl asarda albatta aks etishi kerak. AI misolida aytishimiz

mumkinki, AI tomonidan ishlab chiqarilgan ish haqiqatan ham original bo'ladimi yoki yo'qmi, bu munozarali hisoblanadi, chunki AI algoritmlarini loyihalash va Alni o'qitishda insonning keng aralashuvi mavjud. Hatto AI tomonidan o'rganish uchun foydalaniladigan ma'lumotlar ham odamlar tomonidan yaratilgan.

Yevropa Parlamenti 2017-yilda mashinalarga huquqlar berish maqsadida shaxs huquqini berish imkoniyatini ko'rib chiqish orqali bir oz munozarali yondashuvni taklif qildi. 2020-yil oktabr oyida Yevropa Parlamenti AI texnologiyalarini rivojlantirish uchun intellektual mulk huquqlari to'g'risidagi hisobotni chop etdi, AI tomonidan yaratilgan asarlar Yevropa Ittifoqining amaldagi qonunlariga ko'ra mualliflik huquqi himoyasiga ega bo'lmasligi mumkinligi aytiladi, chunki "originallik" talabi, albatta, jismoniy shaxsning "intellektual ijodi" tushunchasi bilan bog'liq [9. 65–69]. Biroq Yevropa Parlamenti AI tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqini berish zarurligini tan oldi va bunday asarlarni yaratishda ishtirok etuvchi ijodiy jarayondan farqli ravishda, AI tomonidan yaratilgan asarlarni ijodiy yakuniy natijaga qarab mualliflik huquqi bilan himoyalangan deb hisoblash mumkinligini taklif qildi. Shu maqsadda parlament bunday asarlarni yaratishda ishtirok etayotgan jismoniy shaxsga mualliflik huquqini berishni taklif qildi. 2020-yilgi hisobotda parlament AI texnologiyalariga yuridik shaxs maqomini berish eng yaxshi yechim bo'lmasligi mumkinligini tan oldi, chunki bu inson ijodkorlarini tushkunlikka soladi [10. 23–37].

Bundan tashqari, bugungi kunda sun'iy intellekt beixtiyor va ma'naviy huquqlarga ega bo'lmasligi kerak. Bundan tashqari, Alni mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlarning muallifi sifatida tan olish turli xil asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, sun'iy intellekt o'zi yaratgan asardagi huquqlarni inson aralashuvisiz o'tkaza olmaydi yoki litsenziyalay olmaydi yoki asarning daxlsizligi buzilgan yoki yo'qligini aniqlay olmaydi, bu esa shaxsiy nomulkiy huquqlarni bekor qiladi.

Boshqa yurisdiksiyalardan farqli o'laroq, Xitoy 2020-yil yanvar oyida Shenzhen (Xitoy) sudi AI tomonidan yaratilgan maqolalarga mualliflik huquqini himoya qilganda, Xitoy sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarga mualliflik huquqi mavjudligini tan olishga majbur bo'lgan [11].

Ingliz mualliflik huquqi to'g'risidagi qonuniga ko'ra, komputerdan yaratilgan asarlar uchun muallif "asarni yaratish uchun zarur bo'lgan tadbirlar amalga oshirilgan" shaxs sifatida qabul qilinadi. Bunday qoida, hatto yakuniy ish mashina tomonidan yaratilgan bo'lsa ham, AI asarlarini yaratish uchun zarur bo'lgan inson hissasini tan olishga qodirligini ko'rsatadi.

AI, bugungi kunda mavjud bo'lganidek, nisbatan zaif deb hisoblanadi, chunki u tor toifadagi vazifalarni bajarishga ixtisoslashgan va insonning ma'lum darajasiga bog'liq. Shu sababli, ushbu bosqichda dastur yaratuvchisiga sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning mualliflik huquqini berish eng amaliy tajriba hisoblanadi. Bu asar yaratgan inson huquqlarini himoya qilish va mukofotlash uchun intellektual mulk huquqining maqsadiga mos keladi [12].

AI tomonidan mualliflik huquqining buzilishi uchun kim javobgar? – degan asosli savol ham tug'iladi. Hozirgi mavjud huquqqa ko'ra, hech bir yurisdiksiya AI tizimining o'zini buzganlik uchun javobgarlikni belgilamaydi va mualliflik huquqining buzilishi uchun javobgarlik majburiy ravishda jismoniy shaxsga tushadi. Agar asar mualliflik huquqi bilan himoyalangan boshqa asarni huquqlarini buzsa, qoidabuzarlik uchun muallif javobgar bo'ladi, demak, agar AI yaratuvchisi AI tomonidan yaratilgan har qanday asarning muallifi deb hisoblansa, AI yaratuvchisi AI tomonidan mualliflik huquqining buzilishi uchun javobgar ham bo'ladi [13, 97].

AI ijodida odamni muallif deb hisoblashdan kelib chiqadigan savollar deyarli cheksizdir. Biroq, qonunchilik, xoh xalqaro yoki mahalliy bo'lsin, mualliflik huquqlarini amalga oshirishni to'liq ta'minlay olmaydi va eng muhimi, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni muallifga yuklaydi.

Yurisdiksiyalar bo'ylab mavjud intellektual mulk tizimlari AIni hisobga olgan holda yaratilmagan. Har qanday yurisdiksiyada sun'iy intellektni qat'iy tartibga soluvchi qonunchilik bazasi mavjud bo'lmasa-da, hozirgi yechim AI tomonidan yaratilgan.

Mashinani o'rganish intellektual mulk huquqi bo'yicha munozaralarda nisbatan yangi tushuncha bo'lsa-da, matn va ma'lumotlarni olish (text and data mining – TDM) ancha tanish [14. 36–45]. Avstraliyaning ba'zi manfaatdor tashkilotlari TDM muammosi mavjud yoki takomillashtirilgan litsenziyalash yechimlari orqali hal qilinmoqda yoki hal qilinishi mumkinligini ta'kidladilar. Masalan, Avstraliya nashrlar assotsiatsiyasi ba'zi ilmiy nashriyotlar o'z obunachilariga TDM dan foydalanish uchun bepul litsenziyalarni taqdim etishni taklif qildi.

Avstraliya Mualliflik huquqi kengashi majburiy litsenziyalashni TDM muammosining potentsial yechimi sifatida ko'rib chiqishni taklif qildi. Ijodiy sohalarning o'z ishlaridan sun'iy intellekt dasturlarida, ayniqsa tijoratda foydalanish uchun kompensatsiya olish istagiga hamdard bo'lgan holda, quyidagi tahlil shuni ko'rsatadiki, ularning hech birini litsenziyalash modellari (individual litsenziyalash, ixtiyoriy jamoaviy litsenziyalash, majburiy va kengaytirilgan jamoaviy litsenziyalash) muammoning hayotiy va oqilona yechimi bo'la olmas ekan [15. 127–132].

AI ni individual litsenziyalash – litsenziyalashning bir turi sifatida individual litsenziyalash mashinani o'rganish bo'yicha ba'zi loyihalar yoki hatto sektorlar uchun amaliy yechimdir, ammo boshqalar uchun mutlaqo nomaqbuldir. Ba'zi yirik texnologiya kompaniyalari katta hajmdagi ma'lumotlar bazalariga mavjud kontentga ega bo'lishi mumkin va ularga kontentdan istalgan maqsadlarda, jumladan, mashina o'rganishda foydalanishga ruxsat beruvchi individual litsenziya shartnomalariga ega bo'lishi mumkin [16. 48–52]. Nashrlar, ovoz yozish va kino ishlab chiqaruvchilari, media kompaniyalari kabi kontentga boy ob'yektlar, shuningdek, o'z ma'lumotlarini AI ishlab chiquvchilari uchun litsenziyalashi mumkin.

Litsenziyalarni olish uchun moliyaviy resurslarga ega bo'lmagan sun'iy intellekt ishlab chiquvchilari, shuningdek, Creative Commons orqali litsenziyalangan kontentga tayanishi mumkin, bu individual litsenziyalashning bir turi hisoblanadi. Shuningdek, agar bitta huquq egasining yoki cheklangan miqdordagi huquq egalarining ishlariga asoslangan AI modulini o'qitish niyati mavjud bo'lsa, ushbu huquq egalaridan to'g'ridan-to'g'ri huquqlarni olish yaxshi boshqarilishi mumkin [17, 97]. Bularning barchasida, huquq egasi kontentni litsenziyalashga tayyor va tomonlar tegishli litsenziya to'lovlari va shartlari bo'yicha kelishib olgan bo'lsa, individual litsenziyalash maqsadga muvofiq yechim hisoblanadi.

Jamoaviy litsenziyalash (ixtiyoriy). Umuman olganda, AI ishlab chiquvchilari, agar ular individual litsenziyalarni ololmasalar, jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga (CMO) murojaat qilishlari va jamoaviy litsenziya so'rashlari kerak. Ixtiyoriy jamoaviy litsenziyalash individual litsenziyalashdan ko'ra qulayroqdir, chunki u bitta CMO (onestop-shop) orqali bir nechta ishlarga huquqlarni olish imkonini beradi. Bu huquq egalari uchun ham qulaydir, chunki ular bir nechta potentsial foydalanuvchilar bilan alohida shug'ullanishlari shart emas va buning o'rniga CMO tomonidan taqdim etiladi [18. 36–45].

Biroq mashinani o'rganish maqsadida mualliflik huquqini jamoaviy litsenziyalash bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. CMO yoki jamoaviy litsenziyalash tizimlariga nisbatan umumiy tanqidlarni bir chetga surib qo'ysak, ayniqsa, mashinani o'rganish / TDM maqsadlari uchun kontentni jamoaviy litsenziyalash bilan bog'liq birinchi masala vakillikdir. Ya'ni, AI ishlab chiquvchilari foydalanishni xohlashlari mumkin bo'lgan ba'zi kontent CMolar tomonidan taqdim etilmaydi va litsenziyalanmaydi. Misol uchun, Avstraliyadagi tasviriy san'at va fotosuratlar cheklangan darajada Mualliflik huquqi agentligi / Viscopy tomonidan taqdim etiladi [19. 127–132]. Raqamli shaklda vujudga kelgan va o'z-o'zidan nashr etilgan onlayn kontent odatda individual litsenziyalanadi va huquq egalari ushbu asarlarga mutlaq huquqlarni CMolarga bermaydilar. Bundan tashqari, sun'iy intellektni ishlab chiquvchilar uchun katta qiziqish uyg'otishi mumkin bo'lgan ba'zi kontent mualliflik huquqi bilan rasman himoyalangan bo'lsa-da, odatda CMolar tomonidan litsenziyalanmagan. Masalan, shaxsiy elektron pochta xabarlar, bloglar, ijtimoiy media postlari, veb-sayt kontenti va boshqalar onlayn TDM uchun juda foydali manbalardir. Ularning barchasi adabiy asarlar sifatida mualliflik huquqi ostida himoyalangan bo'lsa-da, odatda CMO tomonidan litsenziyalanmagan.

Tegishli muammo Creative Commons litsenziyalari orqali onlayn litsenziyalangan kontentga tegishli. Tijoriy foydalanuvchilar tijorat mashinalarini o'rganish loyihalari uchun "notijoriy foydalanish" sharti ostida litsenziyalangan Creative Commons kontentidan foydalanmoqchi bo'lsa, ularga qo'shimcha tijorat litsenziyasi kerak bo'ladi [20, 48-52]. Huquq egalarini aniqlash va ularga individual litsenziyalar olish uchun murojaat qilish katta hajmdagi ishlar bilan bog'liq hollarda samarali yechim bo'lmazligi mumkin. Shu bilan birga, jamoaviy boshqaruv ham imkonsiz bo'lib qoladi. Ya'ni, agar asar Creative Commons litsenziyasi ostida allaqachon (individual) litsenziyalangan bo'lsa, CMO orqali bir xil ish uchun litsenziya berishning iloji yo'q.

Uchinchi muammo "etim asarlar" bilan bog'liq. Ko'p hollarda Internetda mavjud bo'lgan katta miqdordagi kontentning huquq egalarini aniqlash qiyin yoki imkonsiz bo'lishi mumkin. Huquq egasining shaxsini aniqlash imkoni bo'lmaganda (shuning uchun "etim asarlar") bu huquq egalari ma'lum bir CMO a'zosi ekanligi aniq emas. Agar ular bo'lmasa, CMO litsenziyasiga qaramay, AI ishlab chiquvchilari CMO a'zosi bo'lmagan va shuning uchun jamoaviy litsenziyaga ega bo'lmagan shaxs tomonidan sudga tortilish xavfiga duch kelishadi. Ayrim yurisdiksiyalar, jumladan, Yevropa Ittifoqi bu muammoni hal qilish uchun qonunchilik yechimlarini qabul qilgan bo'lsa-da, anonim asarlar Avstraliyada haligacha hal qilinmagan muammo bo'lib qolmoqda.

Yuqorida qayd etilgan muammolarni majburiy jamoaviy litsenziyalash va kengaytirilgan jamoaviy litsenziyalash kabi jamoaviy litsenziyalashning o'ziga xos shakllari bilan hal qilish mumkin bo'lsa-da, bu turdagi jamoaviy litsenziyalash boshqa muammolar va tashvishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa o'rnida ta'kidlashimiz lozimki, mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish bo'yicha milliy tashkilotlar deyarli butun dunyoni qamrab olgan va tartibli xarakterga ega bo'lgan huquqlarni jamoaviy boshqarishning yaxshi tashkil etilgan xalqaro tizimining elementlari hisoblanadi.

Milliy miqyosda bunday tashkilotlarni tashkil etish va faoliyat yuritish jarayoni davlat nazoratida bo'lib, ularning ichki faoliyatiga aralashmasdan, ularning faoliyatiga muayyan talablar qo'yadi. Yuqoridagilarni umumlashtirib, biz quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasida, shuningdek, mualliflik huquqini jamoaviy boshqarishning eng rivojlangan tizimiga ega mamlakatlarda ham bu sohada davlat monopoliyasi mavjud emas. Mualliflik huquqi egalari o'z mualliflik huquqlarining mutlaq xususiyatidan kelib chiqib, o'z huquqlarini o'zlari tomonidan tuzilgan tashkilotlar yordamida jamoaviy huquqlarni boshqarish mexanizmi orqali mustaqil ravishda amalga oshirish imkoniyatiga ega. Biroq, bu mexanizm ko'pincha juda zaif bo'lib, jamiyat manfaatlari uchun intellektual mulkning alohida ahamiyati tufayli uning normal ishlashini davlat tomonidan nazorat qilishni talab qiladi. Ushbu nazorat huquq egalarining har bir toifasiga nisbatan asarlardan foydalanishning ma'lum bir sohasida bitta tashkilotning monopoliyasini qonunchilik bilan mustahkamlashda, huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkiloti javob berishi kerak bo'lgan aniq mezonlarni belgilashda ifodalanishi kerak va intellektual mulk sohasidagi davlat boshqaruvi maxsus organi bilan kelishilgan holda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida bunday tashkilotlarni ro'yxatga olishning maxsus tartibini joriy etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Compendium of U.S. Copyright Office Practices, 306 – The Human Authorship Requirement, Chapter 300, accessible at <<https://www.copyright.gov/comp3/chap300/ch300-copyrightable-authorship.pdf>>, accessed on 26 January 2021 at IST 0837 hrs.
2. Cf. Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony, 111 U.S. 53 (1884).
3. Legal protection for all photographs was eventually made a part of the U.S. Copyright Act. 17 U.S.C. § 106A (2012).
4. Computer Software Copyright Act, Pub. L. No. 96-517, § 117, 94 Stat. 3028 (1980) (codified at 17 U.S.C. § 117 (1988)).
5. Ўзбекистон Республикасининг «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2013 й., 1-сон, 1-модда, 41-сон, 543-модда.
6. World Intellectual Property Indicators, WIPO, (2019), <<https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4464>>, accessed on 26 January 2021 at IST 0830 hrs.
7. Feist Publications v. Rural Telephone Service Company, Inc., 499 U.S. 340 (1991).
8. An act to amend and consolidate the acts respecting copyright. <https://www.copyright.gov/history/1909act.pdf>.
9. Yakubov O. Significance and Principles of the Trips Agreement in The Legal System Of World Trade Organization Agreements // The Peerian Journal. – 2022. – T. 9. – C. 65–69.
10. Zyatiskiy S. Problemi realizasii avtorskix i smejnix prav na kollektivnoy osnove v usloviyax razvitiya novix texnologiy [Problems of implementation of copyright and related rights on a collective basis in the context of the development of new technologies]. Moscow. 2003, – PP. 27–38.
11. Gavrilov E.P. “Pravo intellektual'noy sobstvennosti. Avtorskoe pravo i smejnje prava. XXI vek” [Intellectual property right. Copyright and related rights. XXI century] – Yurservitum, 2016, PP. 425–446.
12. Yakubov O. Trade organization agreements: the main principles of trips agreement // Conferencea. – 2022. – C. 119–123.
13. Nasriev I.I. Muallifning shaxsiy huquqlarini himoyalash [Protection of the non-property rights]. Tashkent, Mehnat, 2003, PP. 45–57.

14. Yakubova I.B. O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi. [Emergence and development of organizations of collective management of copyright property rights in Uzbekistan]. *Yurisprudensiya – Jurisprudence*, 2021. – No. 6. – PP. 66–74.

15. Leanovich E.B. [Problems of legal regulation of Internet relations with a foreign element] *Problemi pravovogo regulirovaniya internet-otnosheniy s inostrannim elementom*. Available at: <http://www.evolution.info>.

16. Якубова И.Б. Право на жизнь-неотъемлемая часть личного неимущественного права // *Вопросы современной юриспруденции*. – 2016. – No. 12 (62).

17. И. Якубова. Понимание коллективного управления авторских прав в историческом контексте. *Юрист Ахборотномаси* 1 (6), 76-80. 12. V.Vaynke. *Avtorskoe pravo. Reglamentasiya, osnovi, budushee* [Copyright. Regulations, fundamentals, future.]. Denmark, M., 1979, – P. 97.

18. O. Oqyulov. *Intellectual mulkning huquqiy maqomi*. [Legal status of intellectual property]. Tashkent, 2000, PP. 36–45.

19. Stanieri A., Zeleznikow J., Gawler M. and Lewis B, 1999 [A hybrid-neutral approach to automation of legal reasoning in the discretionary domain of family law in Australia], *Artificial intelligence and law*, 7(2-3), PP. 127–132.

20. Brams S.J. and Taylor A.D. *Fair division from cake cutting to dispute resolution*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996, PP. 48–52.

21. Yakubova I., Yakubov A. Problems of Copyright Protection: Plagiarism And Piracy On The Internet // *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education* Vol. 12 – No. 4, – PP. 1132–1135.